

УДК 342.95 : 351.74/76

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.4>

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Опацький Р.М.,

*доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8658-8153>*

Опацький Р.М. Юридична природа ювенального правопорядку.

Мета наукової статті полягає у визначенні юридичної природи ювенального правопорядку. Для досягнення поставленої мети були реалізовані наступні завдання: наукове осмислення категорії «ювенальний правопорядок», а також правових відносин у цій сфері; аналіз забезпечення ювенального правопорядку правоохоронними органами України; вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності та вдосконалення ювенального правопорядку в Україні.

В роботі визначено, що ювенальний правопорядок є одним з видів правопорядку та частиною (сегментом) публічного порядку в цілому, проте має свої особливості. Наголошено на новизні категорії «ювенальний порядок» для правового поля України.

Запропоновано під поняттям «ювенальний правопорядок» розуміти стан упорядкованості правом суспільних відносин у сфері реалізації прав, свобод і законних інтересів дітей, а також у галузі охорони та захисту їх прав від неправомірних дій інших суб'єктів права.

Під ювенальним правопорядком пропонуємо розуміти стан упорядкованості правом суспільних відносин у сфері реалізації прав, свобод і законних інтересів дітей, а також у галузі охорони та захисту їх прав від неправомірних дій інших суб'єктів права. До структури ювенального правопорядку автор включає правові норми, суб'єктів (учасників) правопорядку, правовідносини, правосвідомість. Ціллю ювенального правопорядку, що реалізується державою, запропоновано вважати безпеку – стан захищеності життєво важливих інтересів дітей. Акцентована увага на сучасних вимогах українського суспільства у забезпеченні прав і свобод дітей в умовах війни на території України.

Національна поліція визнана автором є одним із основних суб'єктів ювенального правопорядку, який має свій статус і компетенцію. Підрозділи ювенальної превенції названі автором центральним суб'єктом ювенального правопорядку в Україні.

Зроблено висновок про те, що система ювенальної юстиції має об'єднати підрозділи ювенальної превенції та інші підрозділи Національ-

ної поліції, спеціальні суди у справах сім'ї та дітей, спеціалізованих прокурорів та адвокатів, установи з реабілітації підлітків, підрозділи соціального захисту населення та інші підприємства, установи та організації, які основним напрямком своєї діяльності мають захист прав та свобод дитини.

Ключові слова: правопорядок, ювенальний правопорядок, дитина, Національна поліція, ювенальна превенція, ювенальна юстиція.

Opatsky R.M. Juristic content of juvenile legal order.

The purpose of the scientific article is to determine the juristic content of the juvenile legal order. To achieve the goal, the following tasks were implemented: scientific understanding of the «juvenile legal order» category, as well as legal relations in this area; analysis of provision of juvenile legal order by law enforcement agencies of Ukraine; development of recommendations for improving the efficiency and improvement of the juvenile legal order in Ukraine.

The work determined that the juvenile legal order is one of the types of legal order and a part (segment) of the public order as a whole, but it has its own peculiarities. Emphasis is placed on the novel categories of «juvenile order» for the legal field of Ukraine.

It is suggested that the concept of «juvenile legal order» should be understood as the state of regulation of social relations by law in the field of realization of the rights, freedoms and legitimate interests of children, as well as in the field of protection and protection of their rights from illegal actions of other legal subjects.

Juvenile legal order is understood as the state of orderliness of the rights of social relations in the field of realization of the rights, freedoms and legitimate interests of children, as well as in the field of health protection and protection of their rights from illegal actions of other legal entities. The author includes legal norms, subjects (participants) of the legal order, legal relations, legal awareness to the structure of the juvenile legal order. The goal of the juvenile justice system, which is implemented by the state, is supposed to be safety – a state of protection of

the vital interests of children. Focused attention on the modern requirements of Ukrainian society in ensuring the rights and freedoms of children in the conditions of war on the territory of Ukraine.

The National Police is recognized by the author as one of the main subjects of the juvenile legal order, which has its own status and competence. Juvenile prevention units are named by the author as the central subject of the juvenile legal order in Ukraine.

It was concluded that the juvenile justice system should unite juvenile prevention units and other units of the National Police, special courts for family and children, specialized prosecutors and lawyers, institutions for the rehabilitation of teenagers, units of social protection of the population and other enterprises, institutions and organizations whose main focus is the protection of children's rights and freedoms.

Key words: legal order, juvenile legal order, child, National Police, juvenile prevention, juvenile justice.

Актуальність теми. Складний період розвитку, що відбувається в Україні, передбачає переорієнтацію політичних, економічних, морально-культурних процесів в умовах ринкових відносин, вимагає нових підходів і до визначення змісту категорії «правопорядок». Загально-визнано, що правопорядок становить реальну основу цивілізованого життя суспільства.

Центром правового порядку є людина, її інтереси та прагнення, життєві потреби, які багато в чому набувають свого юридичного оформлення у правах і свободах, обов'язках та відповідальності громадянина, що реалізуються у відносинах між ними, а також у взаємозв'язках із державою та суспільством. Цей постулат є особливо важливим, якщо йдеться про найбільш незахищену категорію населення — дітей. Про ту частину населення, яка потребує особливого захисту з боку суспільства та держави.

Важливість правового дослідження визначається і тим, що реалізація та захист прав, свобод та законних інтересів дітей є правом та обов'язком практично всіх органів держави та посадових осіб, а також громадських об'єднань. Це значний напрямок діяльності всього механізму держави, всієї системи державних органів, наділених владними повноваженнями. У зв'язку з цим вирішення завдання реформування та вдосконалення державного управління суспільством передбачає своєчасне заповнення прогалин у правовому регулюванні суспільних відносин, пов'язаних з дітьми.

Постановка проблеми. Таким чином, виникає необхідність проаналізувати умови діяльності держави щодо подальшого формування та вдосконалення ювенального правопорядку та

виявити негативні обставини, що перешкоджають цьому напряму діяльності. Науковий аналіз ювенального правопорядку в Україні, вироблення понятійного апарату та концептуальних основ видаються важливими та актуальними для сучасної юридичної науки, що й зумовило вибір теми наукової статті.

Стан дослідження проблеми. Огляд науково-правової літератури свідчить, що окремі аспекти обраної теми отримали певне висвітлення у працях учених, але у сучасній українській науці відсутня спеціальне теоретичне дослідження, присвячене юридичній природі ювенального правопорядку. Загальнотеоретичне дослідження спирається на праці вчених — основоположників сучасної теорії держави та права, таких як: М.Г. Александров, С.С. Алексєєв, В.В. Борисов, А.Ф. Крижановський, В.В. Лазарєв, М.М. Марченко, В.С. Нерсисянц, Т.С. Подорожна, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Т.М. Шамба, Л.С. Явич та інші.

Проблеми вдосконалення правових відносин, пов'язаних з неповнолітніми, у контексті заявленої проблематики порушувалися у працях представників галузевих юридичних наук: М.В. Веселова, Лесько Н.В., О.В. Максименка, Р.М. Опацького, О.В. Топчія, О.Я. Савчука та інших.

Мета наукової статті полягає у визначенні юридичної природи ювенального правопорядку. Для досягнення поставленої мети нами будуть реалізовані наступні завдання: наукове осмислення категорії «ювенальний правопорядок», а також правових відносин у цій сфері; аналіз забезпечення ювенального правопорядку правоохоронними органами України; вироблення рекомендацій щодо підвищення ефективності та вдосконалення ювенального правопорядку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поняття «правовий порядок» є однією з основних правових категорій у юридичній літературі. У його визначенні відрізняють найрізноманітніші аспекти: правопорядок як реальне дотримання права та законності, реально впорядковані державою суспільні відносини; результат дії права стан суспільних відносин волі; результат дії права; соціальне життя, що характеризується внутрішньо послідовними системами правових відносин та зв'язків; процес реалізації волевиявлення народу у нормах і правовідносинах; упорядкованість суспільних відносин, виражена як правова поведінка; якісний стан суспільних відносин [1].

Сучасною видається думка Крижановського А.Ф. відносно теоретичного змісту поняття «правопорядок», згідно якої правопорядок визначається, як відносно усталеної й мінливої картини правового буття суспільства, яка утворюється домінуванням у ньому правозначущої поведінки

і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості і формальної рівності та виявляє себе як правова захищеність, безпека й упорядкованість суспільної життєдіяльності, функціонування надійних гарантій реалізації прав та інтересів особи, ефективного функціонування інституцій громадянського суспільства і механізмів державної влади [2].

Узагальнивши існуючі визначення правопорядку, можемо стверджувати, що правопорядок – це стан упорядкованості громадських відносин, за якого державою гарантується реалізація і захист суб'єктивних прав, виконання юридичних обов'язків учасників правовідносин, основний зміст якого становить правомірна поведінка, практична реалізація вимог законності. Правопорядок – це динамічна правова категорія та політико-правовий феномен. Він схильний до впливу безлічі факторів і причинних залежностей. Залежно від зміни суспільних відносин та обставин необхідно вносити зміни і до характеристик, і до самої методології аналізу правового порядку як соціального інституту.

Одним з видів правопорядку слід визнати ювенальний правопорядок. Ювенальний правопорядок також є частиною (сегментом) публічного порядку в цілому. Однак ювенальний порядок має специфічні риси: особливий суб'єкт (учасник) правових відносин – діти; специфіка реалізації права самими дітьми (збільшення обсягу дієздатності в залежності від віку; особливостей особистості та ін.). Варто наголосити, що дана категорія є новою для правового поля України.

У контексті сказаного під ювенальним правопорядком пропонуємо розуміти стан упорядкованості правом суспільних відносин у сфері реалізації прав, свобод і законних інтересів дітей, а також у галузі охорони та захисту їх прав від неправомірних дій інших суб'єктів права. Ювенальний правопорядок включає у собі реалізацію права самими дітьми.

Але як юридичне явище ювенальний правопорядок формується на базі міжнародно-правових та національно-правових документів, що орієнтують державу на реалізацію, охорону, захист прав, свобод та законних інтересів дітей від неправомірних діянь суб'єктів права. Міжнародно-правові та національні норми в галузі характеризують юридичну природу ювенального правопорядку.

Однак ювенальні норми часто розпорошені по різних нормативно-правових актах, що створює деякі перепони під час їх правозастосування. Відповідно цілком доречною видається думка про виділення ювенального права як комплексної галузі сучасного українського законодавства, тобто сукупності нормативних правових актів, що належать до одного предме-

та правового регулювання – правових відносин за участю дітей

У структурі ювенального правопорядку можна виділити такі елементи: суб'єкти – діти, їх законні представники, державні органи (Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений з прав людини та Уповноважений Президента України з прав дитини, органи виконавчої та судової влади), неурядові правозахисні організації, органи місцевого самоврядування.

Між ними формується та функціонує система правових відносин, що склалася. Змістом таких правовідносин виступають права та обов'язки (правовий статус) суб'єктів ювенального правопорядку. Вони визначають міру можливої та належної поведінки суб'єктів. Правовідносини у сфері захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів дітей слід розглядати також необхідним елементом структури ювенального правопорядку. Отже, до структури ювенального правопорядку належать правові норми, правовідносини, правосвідомість у сфері реалізації прав, свобод та законних інтересів дітей, а також їх захисту та охорони.

Правильне користування правами та належне виконання обов'язків передбачає наявність у суб'єкта цих прав та обов'язків достатнього рівня правосвідомості. Водночас воно не може формуватися стихійно, спонтанно, має бути цілеспрямована політика у сфері захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх. Державна (ювенальна) політика у цьому напрямі має складатися з правового виховання та правової профілактики. Загальна мета правового виховання – формування та розвиток правосвідомості та правової культури громадян, які виявляються у правомірній поведінці, у зміцненні законності та охороні ювенального правопорядку.

Таким чином, до структури ювенального правопорядку необхідно включити правові норми, суб'єктів (учасників) правопорядку, правовідносини, правосвідомість.

Змістом правових відносин у сфері ювенального правопорядку мають виступати суб'єктивні права та юридичні обов'язки не тільки дітей, а й осіб, які безпосередньо беруть участь у реалізації їх прав (батьків, законних представників, посадових осіб), які є юридичними інструментами реалізації потреб та інтересів дітей. Суб'єктивні обов'язки мають становити юридичний зміст правовідносин, який реалізується у фактичній правомірній поведінці суб'єктів (фактичний зміст), формування якого впливає на правосвідомість, правове виховання, правову просвітницьку діяльність.

Об'єктами правових відносин у сфері ювенального правопорядку є відповідні матеріальні чи духовні блага, виражені у суб'єктивних пра-

вах та юридичних обов'язках, наданням та використанням яких задовольняються інтереси та потреби дітей.

Однією з гарантій ювенального правопорядку слід визнати ювенальну юстицію, що включає в себе засновану на специфічних принципах особливу систему захисту прав дітей, що складається з сукупності державних органів, громадських організацій, діяльність яких здійснюється спільно з відповідними медикопсихологічними, соціальними службами допомоги дітям, захисту їх прав, свобод та законних інтересів від неправомірних дій інших суб'єктів права.

Однією з цілей ювенального правопорядку, що реалізується державою, у тому числі через органи та підрозділи Національної поліції, є безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів дітей.

Безпеку дітей слід розглядати у двох аспектах: попередження правопорушень, бездоглядності та безпритульності зазначеної категорії осіб (профілактика); захист прав та законних інтересів дітей від протиправних діянь із боку суб'єктів права.

На стан ювенального правопорядку впливає сімейне неблагополуччя, а також наявність інших загроз безпеці неповнолітнім, пов'язаних з розвитком сучасних телекомунікаційних технологій та засобів зв'язку (мережа Інтернет та мобільний зв'язок), молодіжним екстремізмом, боротьба з яким безпосередньо покладено на Національну поліцію. Для українського суспільства в цілому та для дітей зокрема актуальною є загрози, пов'язані з веденням воєнних дій на території держави. Безпека прав та свобод дитини, особливо права на життя, стала актуальним напрямком діяльності всіх державних органів, у тому числі для Національної поліції.

Поліція є одним із суб'єктів ювенального правопорядку, який має свій статус і компетенцію. Діяльність Національної поліції із забезпечення ювенального правопорядку розуміється нами як здійснення компетенції щодо забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів дітей, і навіть їх охорону та захист [3].

Безпосередньо у складі Національної поліції повноваження у сфері забезпечення прав і свобод дітей виконують підрозділи ювенальної превенції [4]. Зокрема до основних завдань таких підрозділів належить: профілактична діяльність, спрямована на попередження вчинення дітьми правопорушень, виявлення та усунення причин і умов виникнення таких ситуацій; ведення профілактичного обліку дітей зі злочинними нахилами та робота з ними щодо дотримання заходів особистої безпеки; встановлення місцезнаходження дитини у випадку її зникнення або отримання з цією метою даних у рамках кримінального провадження, відкритого за фак-

том зникнення дитини; попередження та протидія домашньому насильству з боку дітей та щодо них, жорсткому поводженню з дітьми; запобігання бездоглядності дітей, у тому числі застосування заходів поліцейського піклування; захист прав дітей на здобуття загальної середньої освіти; взаємодія з іншими підрозділами Національної поліції, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень в порядку дізнання в межах повноважень [4]. Відповідно, підрозділи ювенальної превенції можна назвати центральним суб'єктом ювенального правопорядку в Україні.

З метою підвищення якості забезпечення ювенального правопорядку у діяльності поліції, на наш погляд, основним є внутрішньо-організаційна та зовнішньо-організаційна взаємодія підрозділів ювенальної превенції; удосконалення законодавства, у тому числі відомчого; пошук нових форм та методів роботи; формування сучасного образу ювенального поліцейського, який користуватиметься в дитячому середовищі авторитетом та підтримкою.

Висновки. Система ювенальної юстиції в результаті має об'єднати підрозділи ювенальної превенції та інші підрозділи Національної поліції, спеціальні суди у справах сім'ї та дітей, спеціалізованих прокурорів та адвокатів, установи з реабілітації підлітків, підрозділи соціального захисту населення та інші підприємства, установи та організації, які основним напрямком своєї діяльності мають захист прав та свобод дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. докт. юр. наук: 12.00.01, 12.00. Київ, 2017. 503 с.
2. Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загально-теоретичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2009. 42 с.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.